

HET SLECHTEN VAN EEN MANNENBOLWERK? Vrouwen in leger en marine, 1943-1996.

Marc Thissen

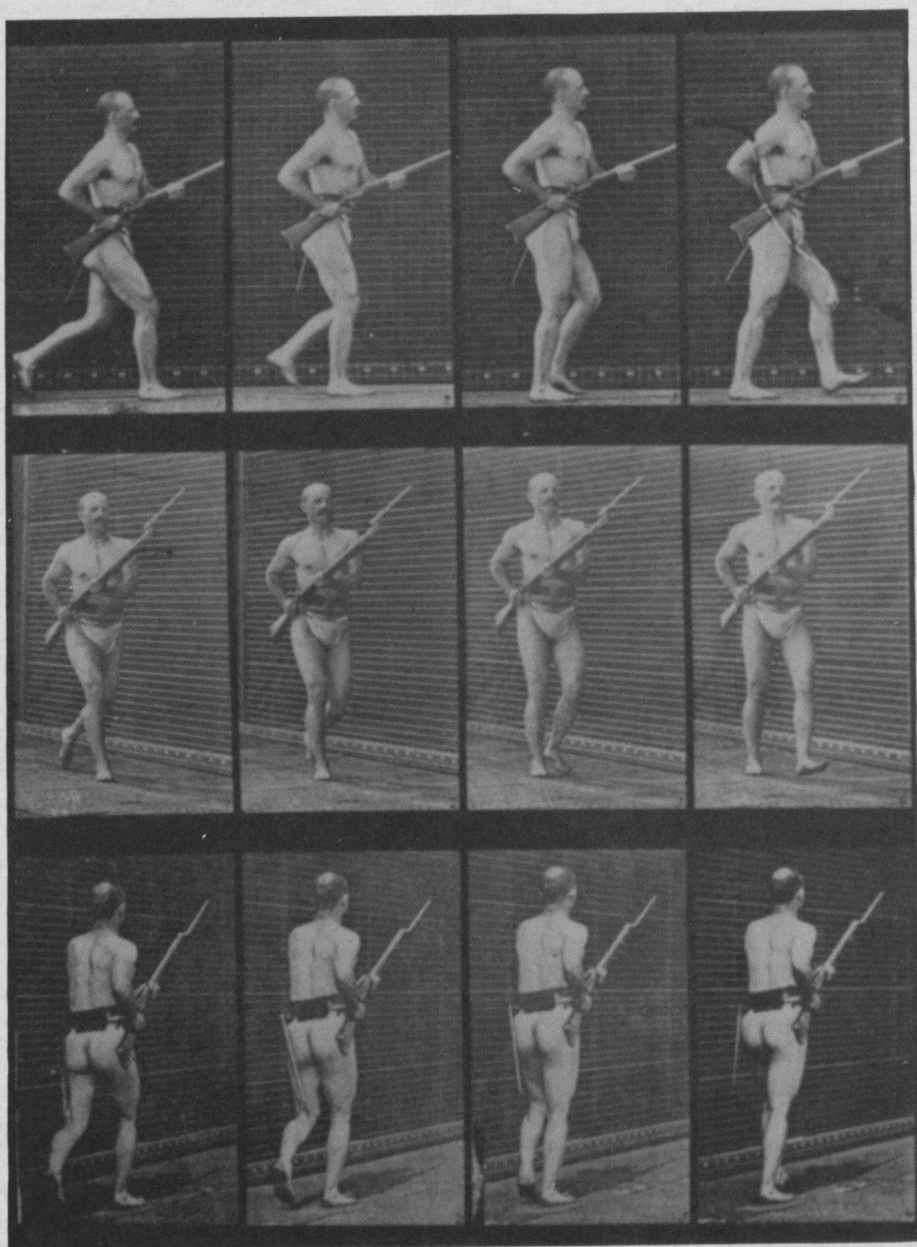
Sinds 1943 zijn vrouwen opgenomen in de Nederlandse landmacht waarin zij, in tegenstelling tot mannen afzonderlijke, niet echt tot het militaire apparaat behorende korpsen vormden. Deze korpsen legden zich toe op een beperkt aantal taken. Binnen de Koninklijke Landmacht vervulden de vrouwen in aparte korpsen allerlei, het militair apparaat ondersteunende taken. Eind jaren zeventig beriep Nederland zich erop het eerste land te zijn dat de vrouwen 'gelijke' rechten gaf bij het vervullen van een functie in de landmacht.

Anita van Dissel, werkzaam bij het *Instituut voor Maritieme Historie* heeft in haar boek *Bij de MARVA: vrouwelijke militairen in dienst van de Koninklijke Marine 1944-1982* de geschiedenis van de MARVA weergegeven. De MARVA, de Marine Vrouwen Afdeling, werd op 31 oktober 1944 door middel van een Koninklijk Besluit ondertekend door koningin Wilhelmina opgericht. Astrid Dijkman is voorzitter van het Defensievrouwennetwerk. In dit interview met bovengenoemde vrouwen zal ik ingaan op de verschillen tussen de vrouw in de Koninklijke Landmacht (MILVA) en de Marine vóór de complete integratie van de vrouw in beide krijgsmachtonderdelen in 1982. Verder komt de houding van de vrouw in de marine en de krijgsmacht ten opzichte van de 'mannelijke' cultuur aan bod.

Ontstond ten tijde van de Tweede Wereldoorlog binnen de marine en het leger een vraag naar vrouwen voor specifieke functies of hebben vrouwen zelf deze 'mannenbolwerken' bestormd?

Van Dissel: In hoofdstuk I van *Bij de MARVA* staat dat vanuit de Bond van Nederlandse Vrouwen (BNV) in Groot-Brittannië en de *International Women's Service Group* wel degelijk belangstelling bestond voor *relief work* door vrouwen in oorlogstijd. Ook de dienstplicht voor vrouwen is door deze groepen nader beschouwd. Daarnaast ontstond vanuit de marine-organisatie vraag naar vrouwelijke militairen om mannen vrij te maken voor de vloot. De vlootplannen uit 1943 voorzagen in een forse uitbreiding van de operationele vloot en toename van het personeel. Beide groepen 'troffen' elkaar. In Londen werd de staf van de marine en de BNV geconfronteerd met de *Women's Royal Naval Service* (WRNS) van de *Royal Navy*. Het pionierswerk was dus al verricht door de Britse vrouwen.

Dijkman: Het is absoluut niet waar dat vrouwen de mannenbolwerken als de

Het leger maakt een echte man van je! Uit: Eadweard Muybridge, *The human figure in motion*. (New York 1955).

landmacht en de marine hebben bestormd. Dit speelde in die tijd totaal niet. De landmacht en de marine stonden wel open voor vrouwen in administratieve, verzorgende functies, maar dit was niet het geval voor de gevechtsfuncties in beide krijgsmachtonderdelen. Deze stonden alleen open voor mannen.

Kenmerkend voor het net opgerichte vrouwenkorps in de landmacht was het welhaast uitsluitend verpleegkundig en ondersteunend karakter hiervan. Waren er verpleegkundige korpsen binnen de marine?

Van Dissel: De MARVA kende wel het dienstvak ziekenverzorger. Ook hebben verpleegsters bij de Koninklijke Marine gediend in Nederlands-Indië (1945-1950). Ik vermoed dat dezen een 'civiel' contract hadden. De marva's maakten deel uit van de Koninklijke Marine Reserve en waren bestemd voor geüniformeerde ongewapende dienst. Op aanraden van de Britse *Women's Royal Naval Service*, die in feite model stond voor de MARVA, zijn de marva's in militair verband opgenomen en waren zij onderworpen aan de militaire krijgstucht. In tegenstelling tot burgerpersoneel waren marva's 'mobiel' en konden ze worden overgeplaatst.

Als ik de taken van de vrouw in de marine zo bekijk, valt mij op dat het hier voornamelijk ondersteunende functies betreft. De vrouwenkorpsen in de landmacht hebben nimmer gevechtsfuncties verricht. Hoe was dat bij de marine, bij de MARVA?

Van Dissel: Er moet een duidelijk onderscheid gemaakt worden tussen een militaire taak en een gevechtstaak. De marva's vervulden zeker taken in militair verband, maar geen gevechtsfuncties of combattante functies. Het motto was: "Neem dienst bij de MARVA. Maak een man vrij voor de vloot en help Indië bevrijden." Omdat marva's taken aan de wal van de mannen overnamen, konden deze laatsten operatieve functies vervullen op de vloot. De embleemspreuk van de MARVA is overigens: "altijd dienend".

Uit literatuur over de vrouwenkorpsen in de landmacht is mij gebleken dat het storm liep met aanmeldingen. In uw boek over de MARVA lees ik dat dat bij de marine niet zo was. Vanwaar het verschil tussen beide krijgsmachtonderdelen?

Van Dissel: Het ANP meldde in een radio-uitzending in september 1945 euforisch een aantal van 60.000 aanmeldingen. Dit werd reeds een jaar later 'een gissing aan de zeer hoge kant' genoemd en in feite verworpen. De drijfveren bij de eerste aanmeldingen waren het vaderland willen dienen, ook overzee, en de zucht naar avontuur. De selectie was streng. Eind december 1945 telde het korps circa 375 leden. Het hoogste aantal dat ooit bereikt is, was circa 675 aan het einde van 1947.

De vrouwenkorpsen in de landmacht veroorzaakten veel negatieve geruchten. Om

dit tegen te gaan werd door de minister van Oorlog het Centraal Selectie Orgaan ingesteld. Het CSO ging vanaf 1947 personeel selecteren op onder meer karakter en moraal. Hoe keek de Nederlandse bevolking aan tegen de vrouw in de marine?

Van Dissel: Deze overigens ongefundeerde kritiek richtte zich tegen alle vrouwenkorpsen, dus ook tegen de MARVA. Het CSO was opgericht ten dienste van vrouwelijke vrijwilligers die in Indië werkten. Later heeft het zijn taak beperkt tot de MILVA (Militaire Vrouwen Afdeling), LUVA (Luchtmacht Vrouwen Afdeling) en MARVA. Op instigatie van het Nederlands Vrouwen Comité werden de VHK (Vrouwen Hulp Korps) en MARVA in de zomer van 1946 doorgelicht. In de rapportage kwamen de korpsen er goed van af, de MARVA zelfs heel goed.

Nadat de eerder genoemde vrouwenafdelingen van de landmacht in 1951 waren gefuseerd tot de MILVA, werden een aantal afdelingen opgericht. De MILVA bestond uit onder andere de Administratieve Dienst, de Verbindingsdienst en de Geneeskundige Dienst. Welke afdelingen bestonden er binnen de MARVA, met in het achterhoofd houdend het meer militaire karakter van dit korps?

Van Dissel: Bij de marine werden een beperkt aantal dienstvakken opengesteld voor de marva's, zoals in de Administratieve Dienst als schrijver en in de Huis-houdelijke Dienst als kok en hofmeester. De Verbindingsdienst gebruikte marva's als telegrafisten en telexisten. In het begin kwamen een paar vrouwen bij de Transportdienst als chauffeur. Op verzoek van de Rooms-Katholieke Kerk werd dit gestaakt. De Speciale Dienst bood emplot voor analisten, tandartsassistenten, sportleiders en plotters.

Was er concurrentie merkbaar tussen mannen en vrouwen binnen de marine?

Van Dissel: In ons onderzoek naar de geschiedenis van de MARVA hebben wij dit niet vernomen. Een reden zou kunnen zijn dat marva's geen combattante functies vervulden, enkel op de wal waren geplaatst en alleen promotie konden maken binnen het eigen korps. Zij vormden dus geen bedreiging.

Uiteindelijk werden in 1971 onder druk van de internationale wettelijke bepalingen gevechtsfuncties voor vrouwen opengesteld. Binnen de landmacht heeft het tot ongeveer 1984 geduurd voordat alle bezwaren hieromtrent waren weggenomen. Hoe zat het met de openstelling van de combattante functies in de marine?

Van Dissel: Ook bij de marine werden combattante functies opengesteld. Thans dienen om praktische en fysieke redenen geen vrouwen bij de Onderzeedienst en het Korps Mariniers. Het integratieproces verliep daar zeer moeizaam. De plaatsbaarheid van vrouwelijke militairen stuitte op praktische problemen zoals de noodzaak gescheiden accommodatie te realiseren op de schepen en op ethische bezwaren ten aanzien van het openstellen van gevechtsfuncties voor

vrouwen. Daarnaast rezen vragen over de functionele inzetbaarheid. Fysiek zou het werk onder andere te zwaar zijn en te technisch. Graag verwijs ik naar de dissertatie van Nico Guns over dit onderwerp, *Women on board*.

Wat is nou typisch 'mannelijk' gedrag waar vrouwen tegenaan lopen in het leger?

Dijkman: Dat is heden ten dage het stoer-doen, grove sexueel getinte taal bezigen en bikkelledrag, zoals hard zijn, doorzetten en niet zeuren.

Van Dissel: In interviews met oud-MARVA-leden is zelden het 'mannelijk' gedrag van het (militaire) marinepersoneel aan de orde gesteld. De marva's waren best te spreken over hun mannelijke collega's. In de jaren vijftig gold een andere etikette dan in de jaren zeventig. Er waren natuurlijk al langer burgers als typiste of secretaresse werkzaam, dus de marinemannen werden niet voor het eerst geconfronteerd met vrouwen op de werkplek. Bedenk ook dat het percentage marva's binnen de marine organisatie klein was, maar 1 à 2%. Het gedrag van het marinepersoneel verschilde voorts per individu en per periode. Ongetwijfeld deden veel grapjes over de marva's de ronde en ongetwijfeld waren er mannen tegen het fenomeen 'vrouwelijke militair.' Maar evengoed kan gezegd worden dat er goed voor de marva's werd gezorgd. Voor hen golden aparte (rechtspousele) regelingen op het gebied van toelatingseisen, selectie, opleiding en - heel belangrijk - huisvesting in eigen MARVA-huizen.

Sinds 1982 heeft de vrouw door allerlei veranderingen van rechtswege toegang gekregen tot alle onderdelen van de krijgsmacht. In welke mate hebben vrouwen zich aangepast aan de mannencultuur? Hoe handhaven ze zich? Hoe kijken ze tegen de mannencultuur aan?

Dijkman: In de krijgsmacht zie je inderdaad dat vrouwen zich aanpassen aan mannengedrag. Ze gaan zich hetzelfde gedrag aanmeten. Maar vrouwen die dat doen lopen uiteindelijk tegen de lamp. Ze kunnen deze 'niet-natuurlijke' houding niet volhouden. Deze aangemeten mannelijke houding is de vrouw niet eigen. Mannen appreciëren deze houding ook niet; ze zijn er niet van gediend. "Wat ben je voor een manwijf!" wordt dan vaak gezegd. Wat opvalt is dat die vrouwen die nare ervaringen hebben met mannen zich het meest conformeren naar het mannelijke gedrag. Op deze wijze kunnen ze laten zien dat ze geen probleem hebben met mannen. Deze 'mannelijke' houding van de vrouw in de krijgsmacht is een schijnaanpassing. Het gaat wrikken, vooral in de groep. En die groep is nou juist datgene waar de krijgsmacht als organisatie op drijft. Solidariteit en teamverband zijn heel belangrijk. Door mannen wordt het gewaardeerd als vrouwen meedoen aan sport en zich redden in het veld tijdens oefeningen. Tegelijkertijd moet de vrouw er tijdens cafébezoek weer 'vrouwelijk' uitzien. Dat is in feite tegenstrijdig. Het is een spel. Vrouwen die dat aanvoelen redden het. 'Kindvrouwjes' vallen snel door de mand. Het is wetenschappelijk niet onderbouwd maar vaak is het zo dat hoe lager de opleiding is hoe groter

de problemen.

Is het advies van de Stichting Maatschappij en Krijgsmacht dat in 1984 werd gegeven aan staatssecretaris Hoekzema daadwerkelijk in praktijk gebracht? Ik doel hierbij op de maatregelen om fysieke drempels bij vrouwen te slechten en om de zogenaamde mindere technische kennis aan te pakken.

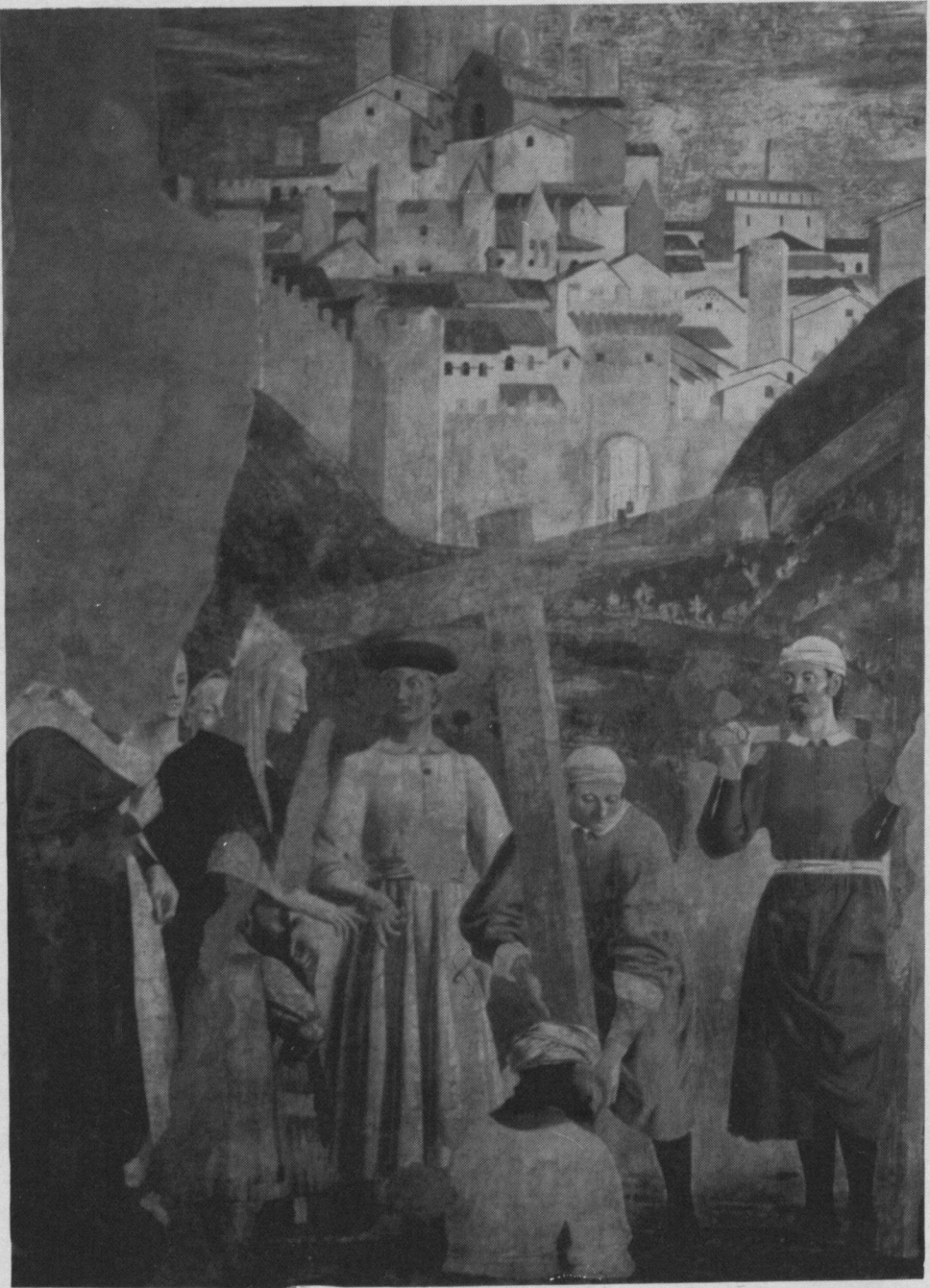
Dijkman: De fysieke eisen voor de krijgsmacht lagen, alvorens de vrouw volledige toegang kreeg tot de krijgsmacht, voor de man vast. Deze eisen waren uit de lucht gegrepen. Toen de vrouw toetrad is hier wetenschappelijk onderzoek naar gedaan. Iedereen moest voldoen aan de eisen van de functiegroep waartoe hij/zij toetrad. Iemand die de administratie gaat doen moet aan andere fysieke eisen voldoen dan een infanterist. In de infanterie zitten daarom weinig vrouwen. Per functiegroep wordt bekeken wat redelijk is om te eisen, dat geldt voor zowel de fysieke eisen als de eisen die gesteld worden aan technische kennis. De hedendaagse eisen zijn meer wetenschappelijk onderbouwd. Het Sport Medisch Centrum wil vrouwen vóórdat ze in dienst gaan een training op maat geven zodat ze fysiek gezien prima mee kunnen komen op het moment dat ze daadwerkelijk in dienst gaan. Het is echter opvallend dat in het Israëlijs leger de vrouwen regelmatig in gevechtsfuncties zitten. Vrouwen zijn psychisch sterker; ze kunnen langer onder druk staan. Uit praktijkervaring in de jaren tachtig blijkt dat op het moment dat er gevechtshandelingen plaats vonden er relatief veel slachtoffers binnen gemengde troepen vielen. Dat kwam door het feit dat de mannen de vrouwen in hun peleton wilden beschermen. Om die reden bestaan daar nu aparte vrouwenpelotons.

Is de cultuur in het leger veranderd na de intrede van vrouwen?

Van Dissel: Deze vraag heeft meer betrekking op de jaren tachtig en negentig, toen het zelfstandige korps MARVA was opgeheven en vrouwelijke militairen werden geïntegreerd in de krijgsmacht. Een cultuurverandering was immers pas nodig vanaf het moment dat vrouwen een zelfde, gelijkwaardige positie innamen als hun mannelijke collega's en zij dezelfde functies konden bekleden en hetzelfde carrièreverloop hadden. Voor het onderzoek naar de geschiedenis van de MARVA zijn cultuurverschillen niet nader bekeken.

Dijkman: Van 1940 tot 1982 is dat niet het geval. Ná 1982 wel. Echter niet alleen dankzij vrouwen. Ook mannen met een vrouw die carrière maakte hebben hiertoe bijgedragen. Tevens hebben maatregelen die functies in het leger voor vrouwen aantrekkelijker maakten, bijvoorbeeld het in deeltijd werken, tot de cultuurverandering bijgedragen. De maatschappelijke ontwikkelingen dienen hierbij niet uit het oog te worden verloren. De veranderende thuissituatie zorgde namelijk voor een weerslag op de werksituatie. Mannen gedragen zich heden ten dage voorzichtiger ten opzichte van vrouwen in grote groepen. In kleine groepen moet de verandering van het mannelijk gedrag genuanceerd worden.

SUPPLEMENT

Piero della Francesca, *De ontdekking en de beproeving van het kruis* (ca 1454-1458; fresco); fragment. De middeleeuwse legende wil dat Helena Augusta door een goddelijke fingerwijzing het ware kruis van Christus vond. Uit: Ronald Lightbown, *Piero della Francesca* (New York 1992).